

СФОРМОВАНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ В ХОДІ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Розглядається сформованість професійної мотивації в ході педагогічного експерименту курсанта ДСНС до роботи у процесі професійної підготовки. У роботі визначено основні методи педагогічного дослідження – анкетування, опитування, бесіди, які дозволили виявити динаміку сформованості професійної мотивації, з'ясовано показники мотивації (мотивація до професійної діяльності, мотивація навчання у ВНЗ, мотиви навчальної діяльності, мотиви вибору професії, мотивація трудової діяльності), охарактеризовано першочергові та другорядні мотиви вибору професії офіцера ДСНС, здійснено порівняльний аналіз експериментальних даних на початок та наприкінці експерименту.

Ключові слова: професійна мотивація, мотиваційний критерій, показник, анкетування, педагогічний експеримент, майбутній офіцер ДСНС.

Постановка проблеми. Цілеспрямована професійна підготовка майбутніх офіцерів визначена необхідністю сучасної вищої освіти. На виконання вимог Указу Президента України №726/2012 «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» в суспільстві проводиться комплекс заходів щодо процесу реорганізації Міністерства надзвичайних ситуацій (МНС) України у Державну службу України з надзвичайних ситуацій. Специфіка професійної підготовки курсантів МНС полягає в тому, що, на відміну від багатьох військових професій майбутніх офіцерів, курсант МНС, окрім воєнізованої діяльності, має й цивільні функції: педагога, психолога, наставника, радника. Важливо наголосити, що професійна діяльність особового складу майбутніх офіцерів ДСНС ґрунтується лише на кількох організаційних засадах військової сфери – єдиноначальність, субординація (централізація), статут, службова дисципліна, особиста відповідальність, а тому дуже схожа на діяльність інших силових структур: внутрішніх військ, внутрішніх справ, прикордонників тощо.

Важливість теоретичної підготовки курсантів знаходить своє відображення у багатьох наукових педагогічних дослідженнях. Але на перший погляд, цінними є дослідження практичних завдань їх професійної підготовки. Одним із таких є завдання формування професійної мотивації майбутніх офіцерів. Професійна мотивація відображає ставлення до обраної професії, стимулює творчий прояв особистості в професійній діяльності й повсякденному житті, передбачає в майбутнього офіцера наявність потягу до знань із фахових дисциплін і з суміжних дисциплін, які вивчає курсант. Мотив професійної діяльності – це внутрішній рушій, що спонукає курсанта до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Загальні теоретичні питання професійної підготовки майбутнього офіцера розглядалися у роботах М.Й.Варія [6], О. Ф. Євсюкова [7], М.С.Ковалю [8], М.І. Нецадіма [9], В.В. Ягупова [10] з погляду формування системи військової освіти в Україні; теоретико-методичні питання готовності до роботи у надзвичайних умовах, як-от у пожежній службі аналізувалися в роботах О. В. Бикової [11], М. М. Козяра [12] та ін. Питанням практичної діяльності працівників системи ДСНС присвячені роботи В.П. Бута, Л.О.Гонтаренко, А.С. Куфлієвського, М.І. Мар'їна, С.М. Миронця, В.П. Садкового, О.І. Склєня, О.В. Тімченка та ін. Однак *невирішеною частиною цього досить актуального питання* залишається аналіз формування професійної мотивації при проведенні педагогічного експерименту під час професійної підготовки курсантів ДСНС як педагогічної проблеми.

Формування цілей статті – проаналізувати методи педагогічного дослідження у визначенні мотиваційного критерію при проведенні педагогічного експерименту в ході професійної підготовки курсантів ДСНС.

Для вирішення вказаної мети поставили такі **завдання**: визначити поняття критерію професійної мотивації курсантів, розглянути основні мотиви курсантів як ядро формування мотиваційного критерію, проаналізувати отримані у ході педагогічного експерименту дані.

Виклад основного матеріалу. Експериментальною базою дослідження, яке проводилося нами протягом кількох років, було обрано Національний університет цивільного захисту України (м. Харків), що став основною базою дослідження. Експеримент проводився впродовж 2008–2013 рр, у ньому взяли участь 300 курсантів. Упродовж експерименту було реалізовано експериментальну перевірку запропонованої моделі, систематизовано результати експерименту, експериментально перевірено ефективність розробленої моделі, зроблено аналіз отриманих результатів, здійснено корекцію експериментальних методик. Проведення педагогічного експерименту передбачало наявність у ньому трьох самостійних етапів: констатувального, формувального, контрольного.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту був визначений мотиваційний критерій. Показниками мотиваційного критерію є низка особистісних характеристик, у нашому дослідженні ми перевіряли такі показники: мотивація до професійної діяльності, мотивація навчання у ВНЗ, мотиви навчальної діяльності, мотиви вибору професії, мотивація трудової діяльності.

Першим показником було обрано показник мотивації до професійної діяльності. Із метою визначення показника мотивації до професійної діяльності було використано методичку В.Л.Васильєва [1]. Курсантам було запропоновано заповнити анкету й оцінити запропоновані в списку мотиви за десятибальною шкалою. Після анкетування ми обробили результати: за ступенем значущості кожного мотиву, вираженого в балах, робився висновок про те, наскільки виражене в майбутнього офіцера професійне покликання та наскільки в нього виражені супутні й другорядні мотиви, інтереси.

Після проведення анкетування ми виявили, що в курсантів першого курсу домінували супутні й другорядні мотиви професійної діяльності: прагнення до самоствердження, до підвищення свого статусу, престижу; бажання перебувати в професійному середовищі; можливість задовольнити своє прагнення до влади; змусили обставини.

На жаль, у курсантів майже не були виявлені першорядні професійні мотиви й інтереси: свідомість корисності своєї діяльності; інтерес до професійної діяльності; прагнення допомагати людям у складних, надзвичайних ситуаціях; бажання передати свої знання, досвід, накопичені за час професійної діяльності; прагнення до саморозвитку.

Було також обрано метод опитування, бесіди для виявлення сформованості мотивації. У бесіді з'ясовувалося ставлення курсанта до обраної професії, усвідомлення ним свого вибору, умови формування мотивів та місце, яке професія займає в його системі мотивів.

Було запропоновано питання, які стосуються особливостей мотивів вибору професії та професійної мотивації за методиками А. П. Москаленка, Д. О. Кобзіна, А. А. Стародубцева [2]: 1. Чому Ви бажаєте працювати (навчатися) саме тут? 2. Як Ви приймали рішення про подальше навчання, майбутню професію? 3. Що мало вплив на вибір професії? 4. Як Ви сподіваєтесь, що особисто вам дасть ця професія? 5. Чим обрана Вами професія є кращою за інші? 6. Якщо уявити, що такої професії (яку Ви вибрали) немає, тоді яку іншу Ви б вибрали? Чому? 7. Чому Ви вважаєте, що ця професія Вам підходить? 8. Яких особистісних якостей, на Вашу думку, вимагає ця професія? 9. Як Ви вперше зацікавились цією професією?

Обробка результатів опитування також свідчила про те, що на початку експерименту у курсантів переважали другорядні мотиви, а не внутрішні мотиви. Результати вищеописаних досліджень корелюють з результатами інших проведених нами педагогічних експериментальних досліджень щодо визначення мотивів професійного вибору курсантів ДСНС. На початковому етапі навчання у більшості випробуваних не розвинена професійна мотивація,

домінуючими мотивами є поверховий інтерес до престижної професії, утилітарні мотиви досягнення професійного статусу, романтична захопленість, матеріальна зацікавленість та ін.

Також нами було проведено дослідження щодо мотиваційної сфери курсантів. Отримані на початку експерименту дані наочно представляють мотиваційну сферу даної категорії курсантів. Так, серед мотивів професійної діяльності найбільш важливими для них є ситуаційні, корисливі, компенсаційні (за класифікацією В.Л.Васильєва): покращення матеріального стану; влада; благополуччя своє та родини; висока зарплата, кар'єра; можливість нести відповідальність за людське життя.

На початок дослідження в курсантів майже не виявлено внутрішніх мотивів: можливість приносити користь; повага оточуючих; любов до роботи; можливість допомагати людям; відповідність роботи тощо.

Так, можна стверджувати, що дані експериментального дослідження свідчать про домінування ситуативних мотивів у виборі професії майбутнього офіцера на початку експерименту. Можливо, це є закономірним і частково пов'язаним з актуальним економічним станом в країні, а також з неадекватною уявою курсантів про особливості професії на момент вибору. Але ж треба наголосити на тому, що процес професійного самовизначення не закінчується вибором професії, питання про вибір спеціальності, про уточнення цього вибору час від часу виникає протягом усього життя людини.

Першокурсники обирають професію майбутнього офіцера ДСНС під впливом ситуативних факторів, домінуючими з яких є відносна стабільність професії, матеріальна зацікавленість, зовнішній престиж. Це свідчить про необхідність проведення спеціальних заходів для формування внутрішніх мотивів: покращення своїх особистісних якостей у процесі формування готовності до професійної діяльності у сфері ДСНС, підвищенням бажанням відповідати соціальним очікуванням, можливість приносити користь, любов до роботи, можливість допомагати людям.

Із метою отримання більш об'єктивної оцінки мотивів ми враховували не тільки дані за анкетною, а й результати проведеної нами бесіди-інтерв'ю, яка включала ряд питань відкритого типу, спрямованих на отримання інформації щодо мотивів майбутньої професійної діяльності. Опитування ми проводили також зі студентами експериментальної й контрольної груп.

Майбутнім офіцерам було запропоновано відповісти на такі запитання: Як давно Ви вирішили обрати собі професію офіцера? Що виявилось головним при прийнятті Вами рішення стати ним? Завдяки кому Ви вирішили обрати саме цю професію? Які професійні якості ви вважаєте необхідними для офіцера? Як Ви розумієте мету і завдання професійної діяльності майбутнього офіцера? Які, на Вашу думку, знання є необхідними для успішної професійної діяльності майбутнього офіцера?

Аналіз відповідей на запитання анкети дозволив зробити такі висновки. На перше запитання анкети «Як давно Ви вирішили обрати собі професію офіцера?» 5% майбутніх офіцерів відповіли, що вирішили обрати професію тому, що це була їх мрія; 78% вирішили стати офіцером у 10–11 класі ЗОШ; 20% зазначають, що вирішили залучитися до обраної професії лише після попереднього знайомства з цією професією.

Вирішальним при прийнятті рішення стати офіцером для 50% респондентів стала схильність до логіки, порядку, дисципліни; 45% цікавляться фаховими проблемами (рятувати, гасити пожежі) у цій галузі; для 19% ця професія – це сімейна традиція; 6% обрали цю професію за порадою батьків, знайомих. Близько 75% респондентів вважали, що в офіцера мають бути розвинені такі якості, як наполегливість, принциповість, любов до своєї справи. Професійні якості й здібності були відзначені серед пріоритетних у відповідях у 67% респондентів, лише 8% опитаних відзначили необхідність розвитку здібностей до самооцінки. Мету майбутньої професійної діяльності майбутні офіцери здебільшого пов'язували з якісним володінням фаховими знаннями, уміннями й навичками, досягненням високого рівня професіоналізму (92% опитаних). Близько 22% опитаних пов'язували мету з власним саморозвитком, набуттям соціального статусу.

Отже, зіставлення даних анкетування, бесід і спостережень дозволили отримати інформацію про початковий стан мотивації до професійної діяльності курсантів у групах. У курсантів як контрольної, так й експериментальної груп домінували супутні й другорядні мотиви професійної діяльності: прагнення до самоствердження, до підвищення свого статусу, престижу; бажання перебувати в середовищі інтелектуалів, освічених людей; можливість займатися улюбленими справами; прагнення отримати вищу освіту; інші обставини, що змусили обрати професію офіцера; сімейні традиції.

За виявленими нами даними анкетувань можна стверджувати, що більшість абітурієнтів, що приступають до навчання, мають ще не стійку професійну мотивацію до даного виду професійної діяльності. За нашими даними, до 62% абітурієнтів переконані в правильності свого вибору роду професійної діяльності.

Переважають такі мотиви вибору професії майбутнього офіцера: прагнення одержати освіту з метою придбання технічної професії, професії рятувника, пожежника; інтерес до змістовної сторони професії й процесу воєнізованої діяльності; суспільна значущість професії майбутнього офіцера.

Дослідження показало, що результати навчання та дотримання дисципліни значно вищі в тих курсантів, які прийшли до військового закладу зі стійкою військово-професійною спрямованістю, хоча на 1 курсі у курсантів ще досить низький рівень розвитку військово-професійних якостей.

Після визначення даних констатувального етапу експерименту нами було проведено порівняння даних контрольного етапу наприкінці експерименту, результати було згруповано і визначено три рівні мотивації професійної діяльності: високий, середній, низький.

Наприкінці дослідження показало, що результати навчання та дисципліни значно вищі в тих курсантів, які прийшли до військового закладу зі стійкою військово-професійною спрямованістю. На 1 курсі в курсантів ще досить низький рівень розвитку військово-професійних якостей. На 2 курсі підвищується інтерес до обраної професії, активізуються уміння самостійної праці, посилюється прагнення до самостійного оволодіння матеріалом. Відсоток курсантів, які навчаються на "добре", стабілізується. Саме на 2 курсі виявляються курсанти, які помилково обрали професію та переоцінили свої сили і вміння вчитися. На 3 курсі сформується військово-професійна направленість. Велику роль відіграє практика й стажування. 3/4 курсантів, які навчаються, на 4 та 5 курсах мають уже сформовану готовність до професійної діяльності, удосконалюють роботу з військово-професійного навчання. Основні зусилля навчально-виховного процесу спрямовуються на виявлення готовності випускників до виконання своїх професійних обов'язків, підвищення рівня розвитку якостей рятувника, керівника, порадника, організатора, формується уміння взаємодії в освітньому просторі.

У процесі дослідження також встановлено, що курсанти, які мають стійкий інтерес до майбутньої професії, глибоку обґрунтовану мотивацію, досягають у своїй діяльності більш вагомих результатів. Вони вчаться переважно на "добре" та "відмінно".

Курсанти, які не мали твердого бажання навчатися у військовому закладі, які мріяли про цивільну професію й вступили лише тому, що "кудись треба вступити" або "щоб отримати освіту безкоштовно", у 75% випадків характеризувались як слабкі у навчанні та дисципліні, а 15% з них були відраховані за небажання навчатися, академічну заборгованість або недисциплінованість. Найбільш низьку успішність та військову дисципліну показали курсанти, які були скеровані військкоматами без виявлення їх бажання навчатися у військовому закладі (змісили обставини, батьки тощо).

Спостереження за останні роки показали, що до 82% курсантів досить позитивно ставляться до обрання професії офіцера. Курсантам-випускникам подобається професія офіцера, ставлення до неї високо позитивне, вони пишаються обраною професією.

У той же час за період навчання у більшості курсантів відбувається зміна їх ставлення до професії, на що впливає специфіка діяльності, практика, стажування, свідомість вибору професії. Майже в 40% курсантів ставлення до професії змінюється, причому в 23% курсантів ставлення до професії змінилось на краще, у 17% змінилось на гірше.

Найбільший вплив на розвиток у курсантів мотивації до своєї майбутньої професійної діяльності, формування у них стійкої військово-професійної мотивації відіграють такі чинники: воєнізована практика, стажування; професорсько-викладацький склад; рятувальна практика; дипломне стажування, дослідна робота; участь у професійних навчаннях [3].

При дослідженні показників мотиваційного критерію наприкінці експерименту використовувалися ті ж методики, що й на початку експерименту.

Для визначення в цілому динаміки мотивації щодо професійної діяльності були проведені 2 зрізи: перший – на констатувальному етапі експерименту, а другий – на контрольному етапі експерименту. Вони здійснювались як в експериментальній, так і в контрольній групах за допомогою однакових методів. Результати щодо рівнів мотивації наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Зміни мотивації щодо професійної діяльності курсантів груп ЕГ й КГ на початку та після проведення експерименту (у %)

№	Мотивація щодо професійної діяльності	Констатувальний етап		Контрольний етап		Приріст	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Високий	17	16	30	20	13	4
2.	Середній	33	35	46	40	13	5
3.	Низький	50	49	24	40	-26	-9

Порівняльний аналіз збільшення відсотків високого і середнього рівнів сформованості мотивації до професійної діяльності та мотиваційного критерію пояснюється комбінуванням різних заходів: методів, прийомів, форм щодо важливості формування готовності до професійної діяльності в умовах освітнього простору, навчальних тренінгів, рольових ігор і відповідними змінами за рахунок усвідомлення курсантами власної мотивації в підвищенні результативності навчального процесу, оптимізації різних видів діяльності майбутнього офіцера із орієнтацією курсантів на здобуття нових фахових знань, умінь, навичок, впровадженням їх на практиці, систематичною виховною роботою [4; 5].

Висновки. У процесі експериментального відстеження було зроблено висновки: 1) на сформованість готовності до професійної діяльності курсантів впливає як внутрішня мотивація, так і зовнішня – дань моді мати вищу освіту, родинні зв'язки; 2) зацікавленість майбутніх офіцерів особистим резервним потенціалом, установка на розвиток професійних здібностей, що визначає напрями експериментальної роботи; 3) причиною слабого характеру мотивації майбутніх офіцерів на опанування професією, якщо впливають як внутрішні проблеми, так і зовнішні обставини; 4) передбачено, що мотиви на опанування професією можна сформувати й закріпити, якщо цілеспрямовано цим займатися.

Дані експериментального дослідження свідчать про домінування ситуативних мотивів у виборі професії майбутнього офіцера на початку експерименту. Це є закономірним і частково пов'язаним з актуальним економічним станом в країні, а також з неадекватним уявленням курсантів про особливості професії на момент вибору. Але ж треба звернути увагу на те, що процес професійного самовизначення не закінчується вибором професії, питання про вибір спеціальності, про уточнення цього вибору час від часу виникає протягом усього трудового життя людини. Перспективними вважаємо дослідження інших критеріїв сформованості готовності курсанта до професійної діяльності в ході педагогічного експерименту.

Література:

1. **Васильєв В. Л.** Юридическая психология: Учебник для вузов / В. Л. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1991. – 216 с.
2. **Професійна** мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція. Науково-практичний посібник / А. П. Москаленко, Д. О. Кобзін, А. А. Стародубцев. Відп. редактор проф. В. О. Соколов. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. – 98 с.
3. **Капля А. М.** Організаційно-педагогічні умови соціалізації курсантів у вищому навчальному закладі ДСНС України: дис. ... канд. наук: 13.00.05 / А.М. Капля. – 2008.– 266с.
4. **Демент М. О.** Експериментальна перевірка мотиваційної сфери у професійній підготовці майбутніх офіцерів ДСНС / М. О. Демент // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. Додаток 2, №3, том VI (31). Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Психолого-педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні. – К.: Гнозис, 2011. – С. 113–118.
5. **Демент М. О.** Аналіз результатів педагогічного експерименту у формуванні готовності майбутнього офіцера ДСНС до професійної діяльності / М. О. Демент // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Ялта, 2013. – С. 28-35.
6. **Варій М.Й.** Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні: Монографія / М.Й. Варій // Відп. ред. Л.В.Сохань, Л.Ф.Бурлачук. – Львів: ВВП ДУ «ЛП», 1996. – 311 с.
7. **Євсюков О. Ф.** Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Ф.Євсюков. – Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Х., 2006. — 172с.
8. **Коваль М.С.** Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони: дис ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М.С. Коваль / АПН України: Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К., 1998. – 176 с.
9. **Нещадим М.І.** Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2004. – 36 с.
10. **Ягупов В. В.** Військова дидактика: навч. посібник / В.В. Ягупов. – К.: ВПЦ: Київський університет, 2000. – 400 с.
11. **Бикова О.В.** Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / О.В.Бикова. – Інститут вищої освіти АПН України – К, 2001. – 22 с.
12. **Козяр М. М.** Педагогічні основи виховання у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М.М.Козяр. – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України – К., 1998. – 172 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ В ХОДЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТА БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ ПО ЧРЕЗВЫЧАЙНЫМ СИТУАЦИЯМ

Рассмотрено формирование профессиональной мотивации в ходе педагогического эксперимента курсанта ГСЧС к работе в процессе профессиональной подготовки. В работе определены основные методы педагогического исследования – анкетирование, опрос, беседа, которые позволили выявить динамику формирования профессиональной мотивации; определены показатели мотивации (мотивация к профессиональной деятельности, мотивация обучения в вузе, мотивы учебной деятельности, мотивы выбора профессии, мотивация трудовой деятельности), охарактеризованы первостепенные и второстепенные мотивы выбора профессии офицера ГСЧС, проанализированы экспериментальные данные в начале и конце эксперимента.

Ключевые слова: профессиональная мотивация, мотивационный критерий, показатель, анкетирование, педагогический эксперимент, будущий офицер ГСЧС.

М. А. Dement

FORMING THE PROFESSIONAL MOTIVATION DURING THE PEDAGOGICAL EXPERIMENT OF FUTURE OFFICERS OF STATE SERVICE OF UKRAINE FOR EMERGENCY SITUATIONS

In the article the forming of Emergency Ministry Future Officer's professional motivation to the work during the pedagogical experiment of their professional training is considered. The main methods of pedagogical research are offered in the article such as a questionnaire, an interview, which help to find out the dynamics of forming professional motivation; the indices of motivation are considered (motivation of professional activity, motivation of learning at college, motives of learning activity, motives of choosing a profession, motives of labour activity), the supreme and accessory motives of choosing a profession of Emergency Ministry Officer are investigated, the experimental data are analyzed.

Keywords: professional motivation, motivational criteria, index, questionnaire, pedagogical experiment, Future Officer of State Service for Ministry of Emergencies.

